

ГОТОВНІСТЬ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Подаються результати констатуючого експерименту вивчення рівня підготовки студентів до формування комунікативної компетентності учнів.

Модернізація загальної середньої освіти, відповідно до законів України про освіту, передбачає підсилену увагу до розвитку особистості учня шляхом формування різних видів його компетентності.

Проблема підготовки вчителя привертала увагу цілому ряду дослідників. Її значущість знайшла своє відображення в історії педагогічної думки (А.С. Макаренко, В.О. Сухомлинський та інші) та набуває особливої актуальності і розробляється у багатьох напрямках на сучасному етапі розвитку системи освіти: становлення професійної майстерності майбутнього вчителя (І.А. Зязюн, Г.Ф. Грінченко, Є.С. Барбіна); удосконалення змісту, форм, методів формування педагогічних умінь і навичок (С.У. Гончаренко, О.А. Дубасенюк, Л.Ф. Спірін). Питання риторики як науки переконуючої комунікації, що становить фундамент професіоналізму вчителя, розкрила Г.М. Сагач у навчальному посібнику для середніх і вищих навчальних закладів „Золотослів”. Розробкою проблеми комунікативних умінь учителя, їх змісту, структури та умов формування займалися Ф.Н. Гоноболін, С.І. Кисельгоф, Н.В. Кузьміна, О.О. Орлова, В.О. Сластьонін. Лише в кількох дисертаційних роботах останніх років знаходимо педагогічні аспекти формування комунікативної компетентності учителів (М.М. Дякова, Н.М. Колосова, Г.С. Трофімова та ін). Проте лишається недостатньо розробленою проблема підготовки майбутніх учителів до формування комунікативної компетентності учнів початкових класів, а тому потребує вивчення у плані пошуків нових підходів до організації навчально-виховного процесу вищого навчально-педагогічного закладу, окреслення нових соціальних, освітніх, культурних тенденцій щодо її реалізації у практичній діяльності.

Метою дослідження є розробка, обґрунтування, перевірка експериментальної програми формування комунікативної компетентності майбутнього вчителя початкової школи.

Відповідно до поставленої мети, була висунута гіпотеза: ефективність формування комунікативної компетентності майбутніх учителів зумовлена впровадженням у навчальний процес спеціально розробленої педагогічної технології підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної компетентності учнів.

Розробка означеної технології передбачала, в першу чергу, проведення констатуючого експерименту, в ході якого вивчався рівень сформованості комунікативної компетентності вчителів початкових класів загальноосвітніх шкіл. Основним завданням даного етапу дослідницької роботи було проведення її якісно-кількісного аналізу. Для його проведення була вибрана постійна група з 98 вчителів молодших класів загальноосвітніх шкіл Житомирської області, яким запропонували дати відповіді на питання анкети з бальними шкалами, що включала попередньо розроблені структурні компоненти професійної педагогічної комунікативної компетентності. Опрацювання статистичного матеріалу проводилося методом відносних частот за методикою О. Смирнова [3:117-121] та визначенням середнього арифметичного бальної (в нашому випадку 1-5) оцінки певного параметра.

За наслідками попередньо проведеної роботи (пілотажне опитування вчителів шкіл та студентів очної та заочної форми навчання педагогічних університетів), виявилось, що структурними компонентами розробленої для проведення попереднього аналізу моделі комунікативної компетентності вчителя є: ціле-мотиваційний (ставлення до комунікативної компетентності, усвідомлення її значущості); змістовий (знання, які забезпечують високий рівень комунікативної компетентності); операційний (система умінь, що забезпечує високий рівень комунікативної компетентності); результативний (забезпечення високого рівня комунікативної компетентності учнів). Результати за кожним з параметрів представимо окремо.

Ціле-мотиваційний компонент. Оцінюючи рівень підготовки майбутніх учителів до формування комунікативної компетентності учнів початкової школи, необхідно враховувати мотиви, що спонукають студентів до підвищення своєї компетентності, зокрема комунікативної. Як відомо, джерелом активної діяльності людини є потреби, що за умови усвідомлення особистістю, перетворюються в мотиви. Саме мотиви спонукають до діяльності, спрямовують її. Як правило, слід говорити не про один мотив, а про їх сукупність. Взаємодія елементів системи мотивів визначає мотивацію діяльності. Без мотивів, на думку О.М. Леонтьєва, неможлива реалізація діяльності [4,27]. Ми припускаємо, що рівень комунікативної компетентності вчителя залежить від: потреби вдосконалювати професійну педагогічну майстерність; потреби підвищувати особисту кваліфікацію спеціаліста; потреби вільного спілкування з колегами; потреби навчатися способів озброєння учнів засобами мисленнєво-мовленнєвої діяльності; потреби отримання методичних рекомендацій з метою підвищення ефективності проведення уроків в початковій класі; потреби в підвищенні рівня спеціальних знань; потреби в підвищенні рівня знань з навчально-виховної роботи; потреби вдосконалювати мисленнєво-мовленнєву діяльність; потреби вдосконалювати шляхи особистісного зростання; потреби вдосконалювати професійну педагогічну майстерність; потреби підвищення соціального статусу вчителя.

Кількісні показники отриманих відповідей представлені у вигляді діаграми (див. Рис.1).

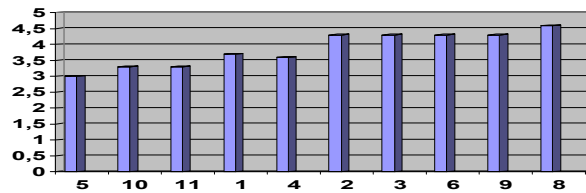

Рис. 1.

Порівняльний аналіз оцінювання рівня значущості мотивів свідчить, що вчителів початкових класів до формування власної комунікативної компетенції спонукає, в першу чергу, потреба вдосконалювати мисленнєво-мовленнєву діяльність. Це є інтелектуально-пізнавальний мотив, який виводить людину на рівень саморозвитку. Низька потреба в методичних рекомендаціях з метою підвищення ефективності проведення уроків в початкових класах та підвищенні особистої кваліфікації спеціаліста підтверджують припущення про те, що у підготовці майбутніх учителів початкових класів до формування комунікативної компетентності учнів необхідно працювати над мисленнєво-мовленнєвою діяльністю студентів, особливо працювати над удосконаленням культури власної мови як універсального засобу мовлення. Активізація мисленнєвої та чуттєво-емоційної діяльності студентської аудиторії сприяє повноцінний двосторонній процес спілкування, де залучені обидві сторони (суб'єкт та об'єкт), тобто створені умови для суб'єкт-суб'єктних стосунків.

Змістовий компонент. Рівень розуміння предмета мовлення зумовлює підготовленість суб'єкта у напрямі оволодіння загальною культурою, розвитку інтелектуальних здібностей, оволодіння основами професійної підготовки, знанням законів переконуючої комунікації. Зокрема, Г.М. Сагач обґрунтовує ряд законів переконуючої комунікації: базовим законом є концептуальний, який становить перший крок мовленнєвого циклу - винайдення задуму, ідеї. За своєю суттю цей закон передбачає пошук істини шляхом всебічного аналізу предмета. Закон моделювання аудиторії передбачає системне вивчення аудиторії, тобто тих, на кого розраховується викладання матеріалу, на основі соціально-демографічних, соціально-психологічних та індивідуально-особистісних ознак. Стратегічний закон передбачає системну побудову програми впливу на конкретну аудиторію. Мовленнєвий закон становить собою систему комунікативних якостей мовлення (правильність, виразність, точність, сміливість, стислість, доцільність). Закон ефективної комунікації передбачає систему дії суб'єкта з метою налагодження контакту на всіх етапах комунікації як необхідну умову ефективної реалізації продукту мисленнєво-мовленнєвої діяльності. Системно-аналітичний закон передбачає аналіз якості та ефективності продукту мисленнєво-мовленнєвої діяльності [2:65].

На основі вивчення психолого-педагогічної літератури, досвіду роботи вчителів загальноосвітніх шкіл, а також попереднього опитування викладачів педагогічних навчальних закладів та студентів був створений орієнтовний перелік знань, які, на наш погляд, сприятимуть оновленню цілей, методів, засобів, організаційних форм, змісту професійної комунікативної компетентності. Він може бути представлений у такому вигляді: 1. Знання про мовлення, його роль в житті сучасної людини, принципи і правила спілкування. 2. Знання про фактори успішності і неуспішності мовленнєвої поведінки, методи її удосконалення. 3. Відомості про мовленнєвий етикет (знання норм етики спілкування). 4. Відомості про мову, її види, форми, типи, жанри, стильові різновиди, якості зразкового мовлення. 5. Знання основних законів управління мисленнєво-мовленнєвою діяльністю. 6. Знання педагогічної теорії і вміння її застосувати в практичній діяльності. 7. Знання законів вікового анатомо-фізіологічного, психічного розвитку дітей. 8. Знання цілей, завдань і технологій навчання і виховання. 9. Знання закономірностей розвитку особистості. 10. Психолого-педагогічні знання. 11. Спеціальні знання (знання предмета). 12. Знання про методи і способи удосконалення свого мовлення.

На етапі констатуючого експерименту був визначений вихідний рівень знань, які забезпечують підвищення рівня комунікативної компетентності вчителя. Отримані результати у самооцінці досліджуваної групи вчителів початкової школи свідчать про неоднаковий та недостатньо високий рівень їх сформованості. Високий рівень показників за окремими компонентами не призводить до суттєвого підвищення рівня комунікативної компетентності в цілому. Тобто передумовою підвищення вчителями рівня комунікації є володіння на достатньому рівні цілим комплексом знань.

Операційний компонент. Важливим показником рівня комунікативної компетентності вчителя початкових класів є володіння ним системою умінь, які обслуговують її реалізацію в практичній діяльності. Наукові праці Н.В. Кузьміної, В.О. Сластьоніна, О.А. Дубасенюк та багатьох інших дослідників підтверджують важливість вивчення визначеного параметру на основі виділення таких груп умінь: **гностичні** — вміння аналізувати психолого-педагогічну літературу, рівень розвитку мовленнєвої діяльності учнів; **проектувальні** - вміння прогнозувати, передбачати розвиток мовленнєвої діяльності кожного учня і групи в цілому; моделювати цілі, завдання, зміст, засоби мовленнєвої діяльності відповідно до вікових та індивідуальних особливостей учнів; прогнозувати власну систему мовленнєвої діяльності; **конструктивні** - вміння планувати спільно з учнями мисленнєво-мовленнєву діяльність; відбирати її доцільні форми та методи; передбачати труднощі у її реалізації; конструювати її новітні засоби та прийоми; **комунікативні** - вміння будувати доцільні стосунки з учнями, батьками, колегами; створювати сприятливе середовище для розвитку мовленнєвих інтересів, здібностей, нахилів учнів; регулювати міжособистісні стосунки в класі, групі; уміло орієнтуватися у педагогічних ситуаціях, знаходити гуманні способи їх розв'язання; керувати власними емоціями, поведінкою; **організаторські** - вміння стимулювати розвиток мовленнєвих умінь колективу учнів і кожного учня окремо, їх активність, ініціативу; спільно з учнями організувати їх щоденну мовленнєву діяльність, наповнюючи її цікавими творчими справами;

сприяти накопиченню в учнів мисленнєво-мовленнєвого досвіду, організувати власну мовленнєву діяльність [1:14].

Студентам було запропоновано оцінити рівень сформованості педагогічних умінь, що забезпечують комунікативну компетентність вчителя, за п'ятибальною шкалою, де 5 балів - максимальний рівень сформованості певного уміння, 1 бал - мінімальний.

За даними оцінки вчителів, конструктивний компонент набуває в цілому найвищого статусу в ієрархії рангів і має найвищі кількісні значення відповідних показників. Але високий рівень показників має безпосереднє відношення до оволодіння способами досягнення бажаного результату лише на теоретичному рівні. За таких умов більшість учителів не може на практиці переносити їх відповідно до конкретної навчально-виховної ситуації. Аналіз сфери сформованості функціональних компонентів комунікативної компетентності вчителів дає можливість зробити висновок, що гностичний, проєктувальний, організаторський, а також комунікативний компонент є недостатньо сформованими. А тому необхідною умовою для досягнення високого рівня комунікативної компетентності є сформованість усієї системи умінь відповідно до закономірностей професійної педагогічної діяльності.

Таким чином, результати дослідження показників професійної комунікативної компетентності вчителів загальноосвітніх шкіл дозволяють констатувати її недостатній рівень, обумовлений потребою оновлення теоретичної і практичної підготовки до її реалізації у практичній діяльності.

Окрім того, проведені дослідження дали можливість виявити певну суперечність: з одного боку - зростаючі вимоги суспільства і держави до школи та вчителя початкових класів щодо вдосконалення змісту, засобів, форм та методів мисленнєво-мовленнєвої діяльності; з іншого — відсутність у педагогічних навчальних закладах спеціально організованої підготовки щодо формування комунікативної компетентності дітей початкових класів на рівні цих вимог.

Враховуючи результати проведеного констатуючого експерименту, проведеного на базі Житомирського державного педагогічного університету, передбачено переглянути добір методів до проведення лабораторних занять з методики викладання української мови на факультеті підготовки вчителів початкових класів з метою підвищення ефективності підготовки студентів до формування комунікативної компетентності учнів початкових класів.

1. Дубасенюк О.А., Семенюк Т.В., Антонова О.Є. Професійна підготовка майбутнього вчителя до педагогічної діяльності: Монографія.- Житомир: Житомирський держ. ун-т.,2003.-192 с.
2. Сагач Г.М. Золотослів: Навч.посібник. - К., 1993.-378 с.
3. Смирнов О. Резервы интенсификации учебно-воспитательного процесса педвуза // Межвуз. сб. науч. тр.- Кострома: КГПИ им. Н. Некрасова, 1990.
4. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность.- М., 1975.

Матеріал надійшов до редакції 25.09.03 р.

Залибовская-Ильницкая З.В. Готовность будущих учителей к формированию коммуникативной компетенции младших школьников.

Представлены результаты констатирующего эксперимента по изучению уровня подготовки студентов к формированию коммуникативной компетенции школьников.

Zalibovska-Ilynska Z.V. Future teachers' readiness to form pupils' communicative competence.

The article deals with the results of the ascertaining experiment studying the level of students' training for the formation of pupils' communicative competence.